

**SCIENTIFIC PAPERS  
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**  
Series C  
Faculty of Humanities  
7 (2001)

**SÍDELNÍ SÍŤ F RANTIŠKA ANTONÍNA ŠPORKA  
VE SVĚTLE VÝVOJE RANĚ NOVOVĚKÝCH  
ŠLECHTICKÝCH REZIDENCÍ V ČECHÁCH  
16. – 18. STOLETÍ**

**Petr Vorel**

Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice

Kulturní, stavební a mecenášské aktivity Františka Antonína Šporka (\*9.3.1662, + 30.3.1738), stejně jako jeho zcela svébytný vztah k náboženským a společenským konvencím jeho doby, představují oblast trvalého badatelského zájmu domácích i zahraničních historiků, kunsthistoriků a filosofů.<sup>1)</sup> Význam zmíněné osobnosti pro kulturní dějiny Čech i střední Evropy je po právu hodnocen s odstupem tří staletí velmi vysoko, bez ohledu na rozporuplné ohlasy, jaké vyvolávaly Šporkovy aktivity uvnitř hierarchicky vymezené dvorské aristokracie. Tedy oné sociální skupiny, vůči které byly jeho projekty především směřovány a mezi kterou si východočeský mecenáš, zatížený z hlediska dobového stavovského názírání stigmatem nedostatečně urozeného původu, snažil vydobýt rovnocenné postavení.

Z široké škály zájmů, zálib a kulturních počinů, kterými František Antonín Špork proslul za vlády posledních Habsburků, vystupuje významně do popředí nově budovaný lázeňský a sídelní komplex v Kuksu. Mezi tehdejšími českými a moravskými venkovskými šlechtickými sídly představuje východočeský Kuks ojedinělý projekt, pro který nenalzáme ve střední Evropě mnoho rovnocenných analogií. Jako solitérní, mimořádná záležitost, inspirovaná svéráznou osobností investora (F.A.Šporka), je Kuks interpretován i v současné zahraniční literatuře.<sup>2)</sup>

- 
1. Základním zdrojem informací o Šporkově životě a významu zůstávají objemné monografie, které zpracovali Benedikt, H.: Franz Anton Graf von Sporck (Zur Kultur der Barock der Barockzeit in Böhmen), Wien 1923 a Preiss, P.: Boje s dvouhlavou saní (František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách), Praha 1981. Zde připojen i obsáhlý přehled starší literatury a pramenů, týkajících se Šporka. Stručný kulturně historický přehled, provázený kvalitní fotodokumentací, sestavil u příležitosti monotematické výstavy dle starší literatury Bor, D. Ž.: František Antonín hrabě Špork (Významný mecenáš barokní kultury v Čechách), Praha 1999. Z novějších prací, věnovaných Šporkovi, též viz Bezděk, F. – Kovařík, J.: František Antonín hrabě Špork a jeho Řád svatého Huberta, Kuks 1998.
  2. DaCosta Kaufmann, T.: Höfe, Klöster und Städte (Kunst und Kultur in Mitteleuropa 1450-1800), Köln 1998, s. 403-406.

Domnívám se však, že z hlediska širšího kontextu, posuzujícího obecnější tendence ve vývoji šlechtických rezidencí, má Šporkův projekt v Kuksu svou zřetelnou logiku, či, jinak řečeno, v takřka krystalické podobě (podmíněné mimořádnými finančními možnostmi objednavatele) odráží společenskou normu uvnitř aristokratické vrstvy v českých zemích ve vrcholném období absolutistické monarchie.<sup>3)</sup> Aby nákladně budovaný areál v Kuksu plnil svůj účel, musel takovou normu respektovat, musel svou koncepcí v základních principech vycházet vstříc tomu, co soudobá aristokratická vrstva od podobného venkovského sídelního komplexu očekávala a jaká byla obvyklá nebo spíše ideální obsahová náplň dvorského života mimo panovnické mocenské centrum.

Pro srovnání nemusíme chodit příliš daleko, postačí, zůstaneme-li na širším teritoriu východních Čech. V průběhu dvou století (od konce 15. do poloviny 18. století) se v tomto prostoru síť šlechtických rezidencí výrazně měnila. V několika případech však vznikla koncepčně nově budovaná sídla, jejichž význam výrazně přesahoval rámec regionu. Jsou pro nás zajímavá tím, že jejich zadavatelé hráli v rámci soudobé společnosti mimořádnou roli a disponovali tak rozsáhlými finančními prostředky a společenským vlivem, že nebyli při koncipování svých sídelních areálů prakticky ničím limitováni. Tak vznikly čtyři rezidenční komplexy, které se významně lišily svou funkcí, okolnostmi vzniku i mentalitou jejich objednavatelů: Pardubice počátkem 16. století, Litomyšl v poslední třetině 16. století, Jičín koncem první třetiny 17. století a Kuks počátkem 18. století.

Tyto čtyři zdánlivě různorodé lokality spojuje z hlediska typologie šlechtických rezidencí jedna významná přednost: Představují nejvýraznější dobově podmíněné typy venkovských šlechtických rezidencí v raně novověkých Čechách, které (díky mimořádným okolnostem jejich vzniku) velmi výstižně charakterizují dobové představy o ideální podobě aristokratického sídla.

Do sklonku středověku představoval v českých zemích sídelní normu domácí aristokracie dobře opevněný hrad s širokým hospodářským a technickým zázemím, který poskytoval bezpečnou ochranu velmožově rodině a byl schopen odolávat delšímu obléhání. Koncem 15. století, po ukončení česko – uherských válek, se spolu s obnovováním mírového života začaly nároky na vzhled a funkční využitelnost šlechtických sídel měnit. Staré hradní pevnosti již přestaly vyhovovat novým nárokům na společenskou reprezentaci a také obvykle neposkytovaly dostatek prostoru pro běžný chod raně novověkého šlechtického dvora. Na počátku raného novověku představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů pokládali za zcela samozřejmé udržovat v pohotovosti starý středověký hrad pro případ možného většího válečného konfliktu, ale pro běžný každodenní život své rodiny a dvořanů budovali trvalé sídelní komplexy nového typu. Staly se jimi zámecké rezidence, situované do těsné blízkosti vrchnostenských měst,<sup>4)</sup> která poskytovala jak příslušné technické zázemí, tak i dostatečnou vnější reprezentaci.

Mezi desítkami šlechtických sídel, u kterých v Čechách a na Moravě došlo k takovému přesunu, představují modelový případ právě východočeské Pardubice,

---

3. Bůžek, V. – Sak, R. – Vorel, P.: Adelige Höfe und Residenzen. In: Komlossy, A. – Bůžek, V. – Svátek, F. (Hg.): Kulturen an der Grenze. Wien 1995, s.191-195.

4. Vorel, P.: Města jako sídla feudálních vrchností. In: Česká města v 16.-18.století. Opera Instituti historici Pragae, Miscellanea C - 5, Praha 1991, s.121-138.

keré v roce 1491 získal bohatý moravský velmož Vilém z Pernštejna.<sup>5)</sup> Stalo se tak v době, kdy reálná královská moc v českých zemích neměla příliš velkou váhu a o skutečnou vládu v zemi se dělili stavové; z nich na prvním místě zámožná a vlivná magnaterie. Sídlní zámky a města vlivných stavovských politiků se stávaly významnými lokálními mocenskými centry, která zároveň získávala postavení hospodářských středisek regionu. Život takového města byl úzce provázán s aristokratickým dvorem, a to jak technicky, tak personálně. Rezidenční vrchnostenské město<sup>6)</sup> poskytovalo ubytovací kapacity a vytvářelo reprezentativní kulisu dvorským slavnostem. S životem rezidenčního města byly obvykle úzce spjaty i vnější projevy vrchnostenského mecenátu, jako například fundace církevních institucí, škol, špitálů a podobně. Vlastní šlechtické sídlo a přilehlé město tak vytvářely jeden celek, propojený mnoha vazbami.

Aristokratický dvůr v Čechách a na Moravě na počátku raného novověku byl do značné míry závislý na vrchnostenském městě, které jej obklopovalo. Rychle se rozvíjející vrchnostenská města sehrála také významnou úlohu v zápase o hospodářskou převahu, probíhající od konce 15. do poloviny 16. století mezi šlechtou a královskými městy, neboť přejímala roli hlavních center v systému šlechtického režimního velkostatku.

Přestože magnátské dvory jagellonské doby získaly v Čechách a na Moravě podstatný podíl na reálné politické moci v zemi, nejednalo se však o dvory vladařské. Jejich existence (a odvozeně i společenský vzhlas a ekonomická prosperita příslušného rezidenčního vrchnostenského města) byla přímo závislá na konkrétní osobě příslušného magnáta. Díky této vazbě zažívaly rezidenční města významných a bohatých aristokratů v Čechách a na Moravě do poloviny 16. století období mimořádného vzestupu, ale také dobu rychlého poklesu jejich významu, pokud jejich vrchnost ztratila výjimečné mocenské postavení nebo ekonomické zázemí.

Významným předělem ve vývoji aristokratických rezidencí v českých zemích se stal rok 1547. Mocenský zápas mezi českými stavy a králem Ferdinandem Habsburským, vyvrcholil v letech 1546-1547 v době tzv. šmalkaldské války, v níž se střetla opoziční (většinou protestantská) říšská knížata s císařem Karlem V. a jeho spojenci. Císařská strana, jejímž významným členem byl i český král a císařův bratr Ferdinand Habsburský, získala v tomto střetu dočasně převahu. Porážky opozice v říši využil i král Ferdinand k vyřešení napjaté situace v Čechách. Česká stavovská opozice, která odmítla účastnit se po králově boku tažení na německá bojiště a organizovala vlastní vojenské síly k očekávanému střetu s vlastním panovníkem, volila kompromisní řešení. Otevřená konfrontace, provázená vojenskou konfrontací mezi stavovským vojskem a habsburským mocenským uskupením, byla zažehnána za cenu obětování účelového politického spojení, královských měst. Ta byla především postižena rozsáhlými majetkovými konfiskacemi a ztratila dosavadní významný podíl na moci. Šlechtická opozice byla postižena podstatně méně citelně, navíc se zřejmým panovníkovým cílem oslabit především tu část

---

5. Vorel, P.: Život na dvoře Viléma z Pernštejna. In: Bůžek, V. – Král, P. (red.): Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7, České Budějovice 1999, s.331-360; v širších souvislostech týž: Páni z Pernštejna (Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy), Praha 1999, s. 60-139.

6. Podrobně k vymezení tohoto pojmu a jednotlivých funkcí měst takového typu viz Vorel, P.: Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století. Pardubice 2001.

vyšších stavů, která se hlásila k Jednotě bratrské. Pro českou magnaterii jako celek měly ekonomické a mocenské změny roku 1547 z hlediska širšího časového horizontu prvoplánově pozitivní důsledky. Při zachování vládního systému stavovské monarchie se o moc v zemi nadále dělili s panovníkem jen vyšší stavy, v praxi zastupované jen úzkou vrstvou magnátských rodů a vlivných úředníků. Rozsáhlými konfiskacemi městského majetku v Čechách byla jednorázově pokryta bezprostřední finanční potřeba panovníka, který tak mohl ustoupit ze svých požadavků na zásadní změnu daňového systému, který by se citelněji dotkl šlechty. Změnily se i výchozí podmínky hospodářského podnikání vyšších stavů, neboť dosavadní dlouhodobý protivník a konkurent, královská města, přestal být reálnou hrozbou. Od poloviny 16. století se stává šlechtický režijní velkostatek rozhodující hospodářskou aktivitou v zemi.<sup>7)</sup>

Tyto zásadní změny v mocenském uspořádání a ekonomickém systému země se pochopitelně výrazně promítly i do struktury a funkce šlechtických rezidencí. Venkovské magnátské dvory v naprosté většině případů ztratily svůj politický význam. V důsledku odlišné konstelace sil v druhé polovině vlády Ferdinanda Habsburského se otevíraly nové možnosti kariérního a mocenského růstu domácí šlechty především u panovnického dvora. V oné době se jednalo jednak o panovnický dvůr krále a později císaře Ferdinanda I. ve Vídni; o *cestovní* dvůr následníka trůnu a nominálního mladšího *krále českého* (od roku 1549) arciknížete Maxmiliána; ale také o pražský dvůr nově jmenovaného českého místodržícího, králova mladšího syna arciknížete Ferdinanda Habsburského. Právě tento místodržitelství dvůr, sídlící v letech 1547-1566 trvale na Pražském hradě, významnou měrou přispěl ke změně obecného povědomí o ideální podobě trvalého aristokratického sídla.<sup>8)</sup> Nově formované české dvorské centrum s jeho okázalými slavnostmi, dvorskými ceremoniály a novými úředními povinnostmi si vyžadovalo trvalejší pobyt domácí šlechty v centru dění.<sup>9)</sup> Společenskou nezbytností v prostředí nejvyšší vrstvy v dobové sociální stratigrafii se stává trvale obytný palác, situovaný při panovnickém dvoře – ve Vídni nebo v Praze. Dosavadní venkovské rezidence neztrácejí svůj význam kulturní a společenský, ale hlavní pozornost nejvlivnější šlechtické vrstvy je směřována na její městské paláce u dvora.

Typický příklad takového vývoje představuje východočeská Litomyšl v době posledních Pernštejnů. Za Vratislava z Pernštejna (nar. 1530, + 1582),<sup>10)</sup> nejvyššího kancléře Království českého, došlo k zásadní přestavbě zámeckého komplexu v Litomyšli. Nový palác, projektovaný podle italských vzorů, patří mezi nejnákladnější a nejreprezentativnější stavby tohoto druhu, vzniklé v českých zemích v druhé polovině 16. století. Po právu mu náleží místo mezi nejvýznamnějšími

---

7. Vorel, P. (red.): Stavovský odboj roku 1547 - První krize habsburské monarchie (Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.0.1997). Pardubice - Praha 1999.

8. Bůžek, V.: Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta (K otázce integračních procesů v habsburské monarchii). Český časopis historický 98, 2000, s. 261-291.

9. Pánek, J.: K úloze byrokracie při přechodu od stavovské k absolutní monarchii. In: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. - 18. století. AUC - Ph. et Hist. 3 - 1989, Praha 1991, s. 75-85.

10. Pánek, J.: Politika, náboženství a každodennost nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna. In: Vorel, P. (red.): Pernštejnové v českých dějinách, Pardubice 1995, s. 185-199 a Bůžek, V.: Vratislav z Pernštejna mezi Prahou, Litomyšlí a Vídní (Ke zpravodajskému přínosu listů české a moravské šlechty), Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 24-36.

památkami, zapsanými v seznamu kulturního dědictví UNESCO. Přesto však již v oné době nesloužil honosný zámecký komplex v Litomyšli jako hlavní sídlo magnátské rodiny – tím se stal palác na Pražském hradě (dnešní Lobkovický palác), kde nejvyšší kancléř se svou manželkou i dětmi nejčastěji pobýval.<sup>11)</sup> Tento model základní sídelní sítě zemské aristokracie (tj. městský palác při sídle panovníka + venkovská rezidence ve vlastním vrchnostenském městě) zůstal zachován i v rudolfínské době, kdy se Praha na několik desetiletí (1583-1611) stala trvalým sídelním městem císařského dvora.<sup>12)</sup>

Vyvrcholením předbělohorského vývoje šlechtických rezidencí v Čechách se stal velkorysý projekt budování sídelního města císařského generalissima Albrechta z Valdštejna (+1634). I v jeho případě zůstala zachována dobová společenská norma dvojice hlavních sídel – městského paláce a venkovské rezidence. V obojím případě poskytl mimořádné finanční možnosti zadavatele realizaci do té doby nebývalých projektů: Valdštejnského paláce v Praze a rezidenčního města Jičína. Valdštejnův Jičín, tak jak byl projektován, ale nakonec nedokončen, již svou funkcí překračoval předbělohorskou hranici rezidenčních vrchnostenských měst, neboť byl projektován jako centrální sídelní město Frýdlantského vévodství, tedy jako rezidence vladařská.<sup>13)</sup> Ohromná Valdštejnova doména, rozkládající se v prostoru severovýchodních Čech a navazující na jeho další panství ve Slezsku a říši, představovala v dobách největšího Valdštejnova vlivu de facto stát ve státě; více méně autonomní území, které těžilo z mimořádného vlivu svého *panovníka* a zajišťující potřebnou výzbrojí a proviantem nejvýznamnější mocenský prostředek válečné doby – Valdštejnovu armádu.<sup>14)</sup> I přes nesporný vliv válečných okolností a z nich plynoucích požadavků na podobu venkovské rezidence zůstával Valdštejnův Jičín pevně zakotven v předbělohorské době: Frýdlantský vévoda nechával budovat hlavní město své země po vzoru italských městských knížecích rezidencí,<sup>15)</sup> se sídelním palácem v centru náměstí a uvnitř městských hradeb. Jeho sídelní město mělo zároveň plnit funkci hospodářského i církevního centra rozlehlého regionu, a to prostřednictvím početného dvora, funkčně konstruovaného podobně jako dvory

---

11. Chotěbor, P.: Palác Pernštejnů na Pražském hradě. In: Vorel, P. (red.): Pernštejnové v českých dějinách. Pardubice 1995, s. 261-282; Vorel, P.: Rezidenční síť pánů z Pernštejna v 15.-17. století. Zprávy Státního památkového ústavu v Brně, roč. 2000, č.4.

12. Maťa, P.: Soumrak venkovských rezidencí ("Urbanizace" české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem). Opera historica 7, 1999, s. 139-162.

13. Janáček, J.: Valdštejnův Jičín (Příspěvek k otázce vrchnostenských měst v první polovině 17. století). ČsČH 1977, s.87-100

14. Domáci i zahraniční literatura, týkající se politických a vojenských aktivit Valdštejnových, je velmi početná a již jen její prostý výčet by tuto drobnou studii neúměrně zatížil. Speciálně otázce Valdštejnovy rezidence věnoval v poslední době pozornost Barudio, G.: Der Große Krieg in Teutschland (Die Zentren Mainz, Wien und Wallensteins Heerlager). In: Schulz, U. (Hrsg.): Die Hauptstädte der Deutschen (Von der Kaiserpfalz in Aachen zum Regierungssitz Berlin), München 1993, s.112-122 a zvláště Fidler, P.: "Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen" (Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen - Zur Baustrategie eines Fürsten). In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, 1999, s. 275-309.

15. Ličeníková, M.: Úloha Nicola Sebregondiho ve službách vévody Albrechta z Valdštejna. In: Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína (Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 6. - 8. března 1997 v Jičíně). Z Českého ráje a Podkrkonoší - Supplementum 3, Jičín 1997, s. 119-122.

říšských knížat nebo dvůr císařský.<sup>16)</sup> Po Valdštejnově smrti roku 1634 zůstal projekt sídelního Jičina nedokončen a symbolicky tak uzavřel jednu vývojovou linii šlechtických rezidencí, typickou pro období stavovské monarchie.

V době třicetileté války v českých zemích významnější rezidence venkovské šlechty nevznikaly a také bezprostředně po válce trvalo delší dobu, než koncepční a architektonické projekty venkovských rezidencí pokročily dál, než na úroveň základní obnovy válkou a neobýváním zrušených zámeckých sídel. Nové sídelní komplexy v Čechách a na Moravě vznikaly ve větší míře až od osmdesátých let 17. století, kdy již byly ve větší míře napraveny demografické i hmotné škody třicetileté války.<sup>17)</sup> Nová sídla si v českých zemích stavěla především dvorská šlechta, která neměla v podmínkách tehdejší absolutistické monarchie reálnou možnost realizovat své politické ambice jinde než u habsburského dvora.<sup>18)</sup> Mocenská a politická funkce venkovských šlechtických dvorů, charakteristická pro dobu jagellonskou a kulminující v podobě Valdštejnova Jičina v prvních letech třicetileté války, neměla již v barokních Čechách své místo.<sup>19)</sup>

I na přelomu 17. a 18. století dále přetrvává základní podoba aristokratické sídelní sítě, tvořené dvěma hlavními centry – městským palácem v sídelním panovníckém nebo jiném významném zeměpanském městě (pro českou a moravskou šlechtu hlavně Vídeň, Praha a Brno) a venkovským zámeckým sídlem, obvykle navazujícím na starší renesanční sídelní komplex.<sup>20)</sup> V případě městských paláců se stavební úpravy barokní doby promítly především do vnější úpravy objektů nebo i jejich náročnější celkové přestavby, ale omezený rozsah stavebních parcel uvnitř městské zástavby poskytoval jen malé možnosti nějakých zásadních dispozičních změn, jako tomu bylo například u výše zmíněného městského paláce Valdštejnova. Změny v obecném povědomí o funkci šlechtického sídla se proto výrazněji promítaly do dispozic venkovských rezidencí,<sup>21)</sup> kde většinou nebyly jejich vrchnosti ve svých plánech a stavebních aktivitách limitovány ničím jiným, než vztahem mezi potřebou společenské reprezentace a svými finančními možnostmi. Ve srovnání s venkovskými sídly předbělohorské doby se v základní koncepci barokní šlechtické rezidence dostávají do popředí tři výrazné rozdíly:

Prvním z nich je negace vojenské a obranné funkce venkovského šlechtického sídla. Venkovské barokní zámecké komplexy v Čechách a na Moravě nemají systémy hradeb, zemních valů a vodních příkopů. Domácí aristokracie se nestarala o vojenskou obranu svých sídel, neboť tato funkce příslušela absolutistickému státu.

---

16. Roubík, F.: Osudy registratury Albrechta z Valdštejna a jeho jičínské komory. Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé 2, 1929, s.117-150.

17. Hojda, Z.: Rezidence české šlechty v baroku (Několik tezí). In: Život na šlechtickém sídle v XVI. - XVIII. století (Sborník příspěvků z konference na pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30. - 31. října 1991). Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica I. 1992, Studia historica I., Ústí nad Labem 1992, s.161-178

18. Mikulec, J.: The Emperor Leopold I and the Bohemian Lands. Historica 3-4, 1996-1997, Praha 1998, s. 69-88.

19. Vorel, P.: Rezidenční vrchnostenská města, s. 168-169.

20. Vorel, P.: Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách. Opera historica 5, 1996, s.335-363.

21. Petráň, J.: Barokní rezidence. In: Týž (red.): Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1995, s.284-358.

Druhým významným rozdílem je snaha o izolaci od světa vlastních poddaných, a to i v těch případech, kdy byla starší rezidence vybudována přímo ve vrchnostenském městě nebo městečku. Pokud to finanční možnosti dovolovaly, přistupuje vrchnost ke stavbě nových sídel, situovaných již mimo vrchnostenská města. Pokud nebylo z nějakého důvodu možné změnit dispozice zámeckého komplexu, jsou starší sídla obkloповána rozlehlými parky a oborami. Tím se dostáváme ke třetímu rozdílu, kterým bylo velkorysé využití vhodného přírodního prostředí ke zdůraznění vlastního mikrosvěta venkovského šlechtického sídla. Až teprve v baroku se v plné míře rozvinula tato společenská potřeba, jejíž počátky lze pozorovat u venkovských sídel české a moravské aristokracie v době renesanční. I za cenu zboření a rozvezení starého obranného systému se stala nezbytnou součástí rezidence barokní doby jeho uměle vytvořené přírodní (zahradní, parková, lesní) prostředí.

Této společenské konvenci vycházel vstříc i František Antonín Špork. I on měl na počátku svého působení k dispozici standardní sídelní síť, zděděnou po otci: pražský palác<sup>22)</sup> a venkovské rezidenční sídlo v Lysé nad Labem.<sup>23)</sup> Obě tato hlavní sídelní centra přebudoval podle soudobé společenské normy a podporoval zde stavební a kulturní aktivity, které se od člověka jeho postavení očekávaly. Přesněji řečeno: jeho aktivity v tomto směru byly navenek mnohem zřetelnější, neboť svým způsobem měly kompenzovat rozpor mezi Šporkovým faktickým vlivem u dvora, jeho mocí a bohatstvím na straně jedné, a určitou mírou zdrženlivostí, kterou k jeho osobě v souvislosti s předsudky o jeho rodovém původu sama dvorská aristokracie chovala. Šporkův záměr vybudovat svou novou barokní rezidenci *na zelené louce* byl v souladu s obecnější tendencí ve vývoji domácích aristokratických sídel a také bezprostřední inspirace v italském a zejména francouzském kulturním prostředí doby Ludvíka XIV. byla v případě podobných projektů oné doby běžná. Z dobové normy však vybočoval svou velkorysostí, uměleckou kvalitou i vnitřní koncepcí promyšleností. Díky mimořádným finančním možnostem mohl realizovat své představy o soudobém venkovském šlechtickém sídle jako centru společenského života, aniž by se musel na cokoli ohlížet. V tomto směru je Šporkův Kuks výjimečný a lze jej svým způsobem chápat jako prototyp ideální venkovské šlechtické rezidence,<sup>24)</sup> jak ji formovaly společenské normy vrcholného absolutismu. Ale ani Špork nepřekročil hranice společenské skupiny, uvnitř které chtěl být plně respektován. Jeho lázeňský a sídelní komplex ve východočeském Kuksu představoval především uzavřený mikrosvět, určený pro velmi úzkou vrstvu dvorské aristokracie, pro její odpočinek a zábavu. I Šporkovo nově budované sídlo, stejně jako méně nákladné projekty jeho současníků, se cíleně izolovalo od vnějšího světa poddaných. Na tom principiálně nic nemění ani velkolepý projekt zdejšího špitálu, který svou vnější podobou cíleně vypovídá především o módních

---

22. Líbal, D. – Lancinger, L.: Šporkovský palác v Hyberské ulici v Praze. *Umění* 21, 1973, s. 65-73; nejnověji Mráz, B. – Ledvinka, V. – Vláš, V.: Pražské paláce. Praha 1995, s.

23. Vojáček, J.: Stavby hraběte F. A. Šporka v okolí Lysé nad Labem. In: *Boleslavsko, Mladá Boleslav 1947*, s. 336-355; Hanzal, J.: Šporkova Lysá, *Středočeský sborník historický* 9, 1974, s. 105-117; stručně shrnutí architektonického vývoje nejnověji Vlček, P.: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha 1999, s. 360-361.

24. Preiss, P.: Šporkova rezidence v Kuksu. *Naše vlast* 1954, s. 90-91, později v širších souvislostech lýž: *Boje s dvouhlavou saní*, s. a Blažíček, O. J.: Sochařství vrcholného baroka v Čechách. In: *Dějiny českého výtvarného umění II*, Praha 1989, s. 491-505.

filantropických zájmech mecenáše (pro běžné charitativní účely bylo možné vložené investice užít mnohem efektivněji). Monumentalita a myšlenkový obsah nákladné architektonické a sochařské výzdoby měly především a v první řadě svědčit o kvalitě jejich objednavatele. V tomto směru František Antonín Špork většinu svých současníků, kteří měli možnosti vyjádřit své představy obdobným způsobem, skutečně daleko předčil. Nadčasovost jeho sdělení tak přežila jak fyzický zánik většiny samotného sídelního areálu v Kuksu, tak i zánik aristokratických sídel jako funkčního prvku hospodářské a politické správy země.



## Hlavní prvky rezidenční sítě nejvýznamnější vrstvy české a moravské aristokracie v letech 1480-1740

		základní typ aristokratického sídla			
forma vlády	období	I. středověký hrad	II. zámecký areál v rezidenčním vrchnostenském městě	III. městský palác při sídle panovnického dvora nebo v hlavním zeměpanském městě	IV. zámecký sídelní areál mimo město
stavovská monarchie s převahou stavovské moci a slabou rolí panovnického dvora	poslední třetina 15. až polovina 16. století (cca 1480-1547)	ano, dále rozšiřován a udržován jako vojenská pevnost, postupně ztrácí funkci: místa trvalého pobytu, pokud se nehodil k přebudování na kategorii II	ano, postupně převažující reprezentativní podoba sídla aristokratického dvora	ojediněle ano, ale užíván jen příležitostně jako běžný městský dům v době nutného pobytu (např. v době konání sněmů apod.)	ne
stavovská monarchie v době rostoucího vlivu centrální panovnické moci	polovina 16. století až počátek 17. století (cca 1547-1620)	ne, ztrácí obytnou funkci; zůstává obvykle jen jako správní sídlo	ano, přestává však plnit funkci trvalého sídla a slouží jen jako místo občasného pobytu	ano, postupně převažující reprezentativní podoba trvalého sídla rodiny aristokrata	zatím jen ojediněle v podobě „letohrádků“, určených k občasnému pobytu
válečné období a poválečná obnova země	počátek 17. až třetí čtvrtina 17. století (cca 1620 - 1680)	ne, v ojedinělých případech ve válečné době ještě vojenská funkce, ale ne jako trvalé velmožské obydlí	ano, jako výše, ve výjimečných případech dočasně formování dvorů vladařského typu	ano, zvláště v době války jedno z mála trvale bezpečných aristokratických sídel	ne, v době války nevhodné
vrcholné období panovnického absolutismu	konec 17. století až třetina 18. století (cca 1680-1740)	ne, trvalý nezajem o údržbu, přirozená přeměna ve zříceniny nebo i systematická záměrná likvidace	ano, podle možnosti snaha o přebudování na typ IV. a oddělení od poddanského městského prostředí	ano, standardní podoba aristokratického sídla barokní doby	ano, nově konstituovaná společenská norma

